

Örmény–német BARÁTSÁG-est

Tényleg lehetséges, hogy valaki teljesen elfelejti a saját anyanyelvét? És mennyire fontos az egyes embernek a magyarországi német-ség? Mindkét kérdés középpontban állt az „EGYÜTT: interetnikus – interkulturális estek” 2015. szeptember 9-én a Magyarországi Németek Házában megtartott rendezvényén. A *Zentrum-Programme im HdU* sorozat keretében ez alkalommal az örmény néprajztudós és történész *Dzsotján-Krajcsir Piroska* és a magyarországi német költő, *Michelisz József* tartott közös felolvasást. Az est moderátora *Mayer Éva*, a BARÁTSÁG folyóirat felelős szerkesztője volt.

Dzsotján-Krajcsir Piroska, aki saját publikációk mellett örményre és örményből is fordít, népe több mint háromezer éves kultúráját mutatta be a közönségnek. Részleteket olvasott fel két örmény író, *Gurgan Mahari* és *Hracsjá Kocsar* műveinek fordításaiból. *Kocsar* *Az Eufrátesz hídján* című kötetéből előbb magyarul, majd örményül adott elő egy részletet, nagyon megrázó és megindító módon. Az ismertetett részlet arról szólt, hogy egy fiatal örmény férfi visszatalál az örmény nyelvhez, miután tíz évig Isztambulban élt. Kétségtelenül úgy tűnik, mintha elfelejtette volna a saját anyanyelvét, ami az elején sok nehézséget okoz családi kapcsolataiban.

Michelisz József, a Magyarországi Német Írók és Művészek Szövetségének tagja, szintén nyomós kérdésekről írt verseiben, melyeket magyarul és németül is előadott. Az egyik versében részletesen elmagyarázza, mit ért a magyarországi német-ség alatt. Nagyon megindítóan a következőt írja: „Az én magyarországi német-ségem / a rom a faludombon / mögötte egy öreg bodzabokor / amelyik minden évben újra rügyezik / ahol sokszor kincseket kerestem / de sohasem találtam.”

Felváltva olvastak fel részleteket eddig megjelent verseikből és fordításaikból, például *Kocsar Nahapet* című kiemelkedő jelentőségű kisregényéből. *Michelisz József* a programot kép- és figuraverseivel fejezte be.

A hazai német, magyar, és örmény közönség figyelmesen hallgatta a két szerzőt, akik élvezettel figyeltek egymás műveire is. Az egyes felolvasások között és a végén örmény zenét hallhattak a megjelentek. Az interetnikus-interkulturális este kellemes beszélgetéssel, villányi bor és örmény sütemény mellett ért véget.

Fee Dorina Dutombé

Dzsotján-Krajcsir Piroska, Mayer Éva és Michelisz József (Bajtai László felvételei)

Karsch Manfred, Krajcsir Piroska, Szauer Ágnes és Kovács Anna

Maria Altman, a Német Nagykövetség kultúrreferense Michelisz Józseffel

Édes anyanyelvünk

(elbeszélés részlet)

Élete utolsó éveiben írta csodálatos hattyuódalát Hracsja Kocsar (1910 – 1965), a „Fehér könyv” elbeszéléskötetet. Az Édes anyanyelvünk (Majreni lezu) című elbeszélés mottója: „Az anyanyelvet nem lehet elfelejteni. Lehet, hogy a száj nem képes már kimondani a szót, de a szív, a lélek még emlékszik rá. Az anyanyelv ott rejtőzik a lélek mélyén”. Az elbeszélés kerete egy Jeravántól Moszkváig tartó utazás, amelynek során az útírtársak – az elbeszélés szereplői – elmesélik egymásnak életük egy-egy megrendítő eseményét.

A kőfaragó elbeszélése

... Elsőrendű kőfaragó volt a nagyapám. Dúsgazdag örmények és török pasák voltak az állandó megrendelői, s egész vagyonokat fizettek a munkájáért. Ment a nagyapám az építkezésre, s vitte magával Garnik bátyámat is, hogy lássa és tanulja a mesterséget.

A mi városunk nyaranta üdülőhely volt. Ilyenkor messzi vidékekről érkeztek Sapin-Karahiszárba az üdülővendégek. Élvezték a jó levegőt, sétáltak az árnyas gyümölcsösökben, és vadászgattak a környékbéli erdőkben. Egyszer egy török pasa érkezett Sztambulból. A nagyapja idevalósi volt, ezért töltötte a nyári hónapokat ősei szülőföldjén. Gahraman volt a neve ennek a pasának. Egyszer arrafelé sétálgatott, ahol a nagyapám és Garnik bátyám egy gazdag örmény hodzsa házát építették...

... Nem győzte dicsérni a mesteri tudását. Garnik munkájában is gyönyörködött, eltréfált vele, aztán egyenesen nekiszegte a kérdést:

– Nem szeretnétek Sztambulba eljutni, Hadzsi Hakob? Ott nekem dolgoznátok. A Boszporusz partján akarom felépíteni az új palotámat. Van egy Paljan nevű örmény építészem, ő megtervezi a házat, ti pedig felépítitek. Ő is nagyon meg lesz elégedve a munkátokkal, egyébként pedig kétszeres bért fizetek érte. Mondj igent az ajánlatomra mester, mihamarabb fejezd be ezt a házat, aztán induljunk egyenesen Sztambulba, Hadzsi Hakob, menjünk Sztambulba az én Garnik fiammal...

– De a családom itt él, pasa – vetette ellen a nagyapám –, én vagyok a család feje, nem hagyhatom magukra őket, míg odaleszek Sztambulban...

– Ezt bízd csak rám, én majd gondoskodom róla, hogy semmiben se lássanak szükségét, amíg hazatérsz. Gondold csak meg, milyen gazdagon jössz vissza, s meglássátok, az én Garnik fiam is úgy kicsinosítva érkezik haza, hogy a sapin-karahiszári anyák mind azon vetélkednek majd, hogy ki vétesse el az unokáddal a leányát. Fontold meg az ajánlatomat, ne utasítsd vissza, Hadzsi Hakob...

...Az anyám vigasztalhatatlan volt, a könnyek két napig nem száradtak fel az arcán.

Aztán eljött a búcsú perce: nagyapám és Garnik bátyám útnak indultak a pasa szolgálival. Az istenhozádnál anyám elvesztette az eszméletét...

...Sztambulból két-három havonta érkezett híradás, de később egyre ritkábban jöttek, majd el is maradtak a levelek. Egy év múlva értesítést kaptunk Paljan építészről, hogy nagyapám megbetegedett, nem sokkal azután meg is halt. Keresztény szokás szerint temették el, a szkutari örmény temetőben nyugszik. Ez a hír megrendítette a családunkat és a rokonságot és egész Sapin-Karahiszárt, mert mindenki ismerte és szerette Hadzsi Hakobot.

A nagyapám halála után szüleim egyre jobban aggódtak Garnik bátyám miatt. Hogy találja fel magát egyedül egy tizenhét éves fiú Sztambulban, ki viseli gondját, ki óvja az ártó szemtől, ki védi meg a bajtól és a szerencsétlenségtől? Emésztettük magunkat, hiába írta Paljan építész-mester, hogy maga vette pártfogásába Garnik bátyámat.

...Tíz év múlt el azóta, hogy Garnik bátyám útra kelt Sztambul felé. Tíz év múlt el azóta, hogy Gahraman pasa szolgálai kopogtattak az ajtónkon, és magukkal vitték nagyapámat és a bátyámat. Aztán váratlanul levelet kaptunk a bátyámtól. Azt írta benne, hogy szabadságot kapott, és meglátogat bennünket. Garnik érkezésének a híre futótűzként terjedt Sapin-Karahiszárban. A látogatók egymásnak adták a kilincset, köszöntötték anyámékat a rendkívüli esemény alkalmá-

ból. Tíz év után először költözött be a házukba ismét az öröm. Az elhidegült rokonok megint hozzánk édesedtek, az eltávolodott ismerősök gyakrabban nyitották ránk az ajtót.

Aztán megérkezett Garnik bátyám. Az volt még csak a boldogság! Hogy lehetne szavakkal leírni, mint öleltük, csókoltuk egymást! Mintha tíz éve eltemetett, kedves halottunk támadt volna fel a sírból, és szép tisztára kimosakodva, vadonatúj uniformisba öltözötten meglátogatna bennünket. Alig ismertünk rá. Tizenhat éves volt, mikor elhagyta a házat; soványka, lányosan szép arcú fiú. Most egy huszonhat-huszonhét éves, török tisztí egyenruhás, magas, erős, délceg fiatal férfi lépte át a küszöböt.

Szinte az egész város a házuk előtt tolongott, annyian szerették volna látni Hadzsi Hakob unokáját. A szüleimnek szavát vette az öröm; sírva-nevetve ölelgették rég nem látott fiukat.

– *Aghlama, babam* – ne sírj, apám, ölelte magához apámat Garnik.

– *Aghlama sevgüli anam* – ne sírj, drága anyám, karolta át anyámat. Nem győzte ölelni, csókolni; aztán kicsit eltartotta magától, és csak nézett anyám szemébe. Nézte a szüleimet, és meghattottan mondogatta:

– *Anam...babam...anam...*

Rám egyáltalán nem emlékezett, nem is ismert meg.

A viszontlátás első perceiben fel sem tűnt, hogy Garnik bátyám egyre csak törökül beszélt hozzánk. Lassanként elszéledtek a rokonok, az ismerősök, elült a viszontlátás lármás öröme, és az apám letelepedett Garnik mellé.

– No, fiacskám, hát most mesélj, hogy volt, mint volt...

Az anyám is megszólalt:

– Mesélj hát, én édes Garnikom, hogy kerültél haza... El se tudom hinni, hogy itthon vagy... Hát hogy tudtál hazajönni, én idegenbe szakadt gyermekem?

Garnik elkezdett mesélni, de ismét csak törökül jött a szájára a szó. Dermedten néztünk rá. Ő csodálkozva visszanezett. Megint belefogott valamibe - de megint csak törökül beszélt. Hirtelen elhallgatott, megölelte anyámat, és felzokogott.

– Ne sírj, édesem, ne ríjjál, én drága magzatom...

– Férfiember nem sír, Garnik – szólalt meg az apám.

Az első nap nem hallottunk örmény szót a mi Garnikunktól. Elkedvetlenedtünk mindnyájan, a szüleim, én, a rokonok – de nem akartuk a bátyámat megszorítani; alig jött haza, és máris szemrehányást tegyünk neki? Az apám viszont komolyan megharagudott. Másnap a reggelinél kérdezték a szüleim – arra megint csak törökül felelt.

– Hagyd a nagyképűsködést, fiam, beszélj tisztességes örmény nyelven – intette le megbánótóva az apám. Garnik megalázottan pillantott rá. Sokáig nézte az apámat, aztán nagyon hal-kan, szégyenlősen annyit mondott:

– *Ermandzsa tansmag bilmioem, babam* – vagyis: nem tudok örményül beszélni, apám...

Az apám dühbe gurult:

– Tán elment a józan eszed, vagy mi?!...

Az anyám olyan idegenül nézett a bátyámra, mintha azt mondaná: lehet, hogy ez nem is a mi fiunk...?

Aztán a mellére ölelte Garnik fejét:

– Örményül szóljál mán, én édes magzatom...

Garnik kisvártatva kibontakozott az ölelésből, hosszan nézett anyámra. Látszott rajta, hogy erősen gondolkozik, de mást most sem tudott mondani:

– *Ermandzsa tansmag bilmioem, anam...*

– *Ermenzsa bilmioem, anam, ermandzsa bilmioem babam...*

Az apám hirtelen dühbe gurult:

– Kifelé ebből a házból, idegen fattyú, takarodj, ha mondom!

Anyám felugrott, odaállt kettőjük közé, testével védte Garnikot, hogy ne bántsa az apám.

– Takarodj ki a házból! – üvöltött az apám.

– *Ne icsun, babam, ne icsun?* – vagyis: miért zavarsz el, kérdezte Garnik, de a török szó olaj volt a tűzre.

Lehorgasztott fejfelé támolygott ki a házból a testvérem, lement a lépcsőn, én utána. Kíváncsi voltam, mit fog csinálni. Bentről kihallatszott a szüleim hangos szóváltása.

– Tíz éve nem járt itthon, lehet, hogy elfelejtett örményül beszélni... – zokogta anyám.

– Olyan nincs! Az anyanyelvet nem lehet elfelejteni! – ordította vissza apám.

Garnik lehorgasztott fejfelé indult kifelé. Az udvaron volt egy nagy takarmányos épület, abban tartottuk a tehenek és a lovak abrakját. A testvérem arrafelé indult. Megállt, aztán lassan, elgondolkodva bement a takarmányosba. Én meg kintről bámultam befelé a keskeny ablaknyíláson. Ott feküdt a testvérem a szénán, és arcra borulva sírt. Egész testét rázta a zokogás.

Beszaladtam a házba.

– Garnik a takarmányosban fekszik, ott sír egyedül...

– Hadd sírjon, meg ne tudjam, hogy odamentek hozzá! – parancsolta szigorúan az apám.

De félóra múlva, amikor valami dolga után indult, anyám is kilépett a házból. Tudtam, hogy Garnikhoz megy. Úgy is volt. Félénken körbekémlelt, aztán egyenest a takarmányos felé sietett. Amikor belépett az ajtón, én már az ablakon leskelődtem befelé. Négy keskeny ablaka volt a takarmányosnak, onnan szűrődött be a nap fénye, mint négy fényből szőtt oszlop. Szinte lángot vetett a széna. Garnik bátyám feje az egyik ilyen sugárkévében nyugodott. Ott feküdt az én testvérem, feje a szénába fúrva, és aludt. Az anyám csendesen odament hozzá, lekuporodott mellé, nézte a bátyámat, közben a könnye hangtalanul pergett az orcáján. Ők ketten így élnek ma is az emlékezetemben.

Sokáig ült az anyám a szénán, sírva kuporgott elveszett és megkerült nagyobbik fia mellett. Én meg csak néztem őket, és nem bírtam az ablaktól elmozdulni.

Aztán lassan irányt változtatott a fénypászma, most már az anyám arcát világította meg, hunyorogva nézett az anyám a fénybe. És akkor halkan, nagyon halkan énekelni kezdett. Erre a dalra én is emlékeztem, valószínűleg születésem pillanatától ezt énekelte bölcsőm fölött, mint ahogy ezt énekelhette Garniknak is. Halkan, lágyan, szomorúan szállt a dal... Énekelte az anyám, csendesen pergő könnyei meg-megcsillantak a fényben. Úgy szántam szegényt! Legszívesebben beugrottam volna az ablakon, hogy magamhoz szorítsam, ne sírjon többet, s fel akartam kelteni Garnik bátyámat, hogy elég már, ne kinozza tovább az én szegény jó anyámat... De nem volt hozzá bátorságom. Anyám meg énekelte, egyre énekelte az ő bölcsődalát.

Hangját könnyek áztatták; dala egyszerre volt buzgó könyörgés és ima. És ebben a bölcsődalban benne zokogott az én drága édesanyám lelke.

Garnik bátyám hirtelen megmozdult, megfordult és kinyitotta a szemét. Mikor teljesen magához tért, meglepetten nézte anyánkat, aki egyre énekelte, le nem vette a szemét a bátyámról, és az ablakon beszűrődő fényben megcsillantak hulló könnyei. Addig nézte Garnik anyámat, míg neki is telefutott a szeme könnyel.

És ekkor megtörtént a csoda: megoldódott a testvérem nyelve. Magához szorította anyánkat, és most már örményül jött szájára a szó:

– Anyám... édes... jó... anyám... Ne sírjál, lelkem, édesanyám...

Megcsókolta, magához szorította anyánkat.

– Ne sírjál, édesanyám... Látod-e, felébredtem... Ne sírjál hát, mélyen aludtam, édes lelkem, de felébredtem...

Ettől a perctől kezdve elkezdett újra örményül beszélni az én testvérem. Igaz, néha gondolkozott beszéd közben, látszott, törnie kell a fejét, de mégis az anyanyelvén szólt hozzánk. Egy hét múlva pedig úgy beszélt, mint bárki miközülünk, vagy talán még jobban.

Az apám olyan boldog volt, hogy azt lehetetlenség kimondani...

Krajcsir Piroška fordítása

Michelisz József verseiből

Tanulság

Sorsom adta kincsem, szép barátnóm,
álmom őrzője, ébresztő szerelmem,
hű leszel hozzám, tudom, mindhaláig,
egyetlenem, én édes anyanyelvem.

(Áts Erika fordítása)

Sváb asszony Baranyából

Unokájával
magyarul
beszél
Németül
a kutyájával
macskájával
fényképeivel
imakönyvével
halottaival
magával
Utolsóként
a zsákfaluban
nemsokára Istennel?

(Seregély Ágnes fordítása)

Szülőfalum

Orgona
Nyár pora
Őszi est
Sírkereszt

(Bayer Béla fordítása)

Költészet

Anyanyelvem
szavai
verskarámban:
az ideák préríjéről
lasszóval befogott
makrancos musztángok

(A szerző fordítása)

Nyugtalan idők

Az évek hordaléka
gátakat emelt fülünkben
szennyes dogmaáradatok ellen
a töltések átszakadtak
házaink beomlottak
alattomos örvények
kényszerítettek bennünket
a hallgatás barlangjaiba
A denevérek
árgus szemekkel lesték
visszafojtott lélegzetünket
szürke penész
talált táptalajra hajlatainkban
homlokunkon
paraziták élősködtek
Az évek során
keserűségünk
hegyi patakká duzzadt
könnyeink kósójából
cseppkövek nőttek

nyelvünkön kiütött
a salétrom
Reménykedtünk
a Messiásvárás
hangulatába ringattuk magunkat
tettük
amit tehattunk

Még fáj a szó...

(1987, Bayer Béla fordítása)

Természetbarát

Halálom előtt
küldök
az emberiségnek
egy galambot
csórében zöld
műanyag ággal...

(Koch Valéria fordítása)

Wendeltreppe

Schon siehst du nicht
von wo du kamst
noch weißt du nicht
wie weit du kannst
wie weit wie hoch
ist eine Mitte
wann knallen doch
die letzten Schritte
Schon siehst du nicht
von wo du kamst
noch weißt du nicht
wie weit du kannst
Hast du keine Angst?

(1984)

Herbstelegie

Gedichte sind Bäume
Blatt ein jedes Wort –
einige bleiben hängen
manche rosten später
viele f

a
l
l
e
n sofort

(1987)

Branauer Schwäbin

Mit ihrer Enkelin
spricht sie
Ungarisch
Deutsch
mit ihrem Hund
ihrer Katze
mit Fotos
ihrem Gebetbuch
ihren Verstorbenen
mit sich selbst
Bald
im Kleindorf
als Letzte
mit Gott?

(2000)

Umgekehrtes Sonett

Das kam im Nu
dass du, nur du
gefällst mir sehr

Verstand? Er lobt
Mein Blut? Es tobt
Warum? Woher?

Ich schau dich an
du blickst zurück
ach, unser Glück –
kräht bald der Hahn?

Dein Blick ist mein
drum ohne Schand'
reich deine Hand
ich bin ganz dein

(1981)

Treibsand

Meine Wiege war die Donau
ein Sturm riss mich nach Süden
wo Sternbilder der Branau
den Mond in Häfen hüten

Wilde Winde wehten wieder
auf mich traten Soldaten
riesig schmerzten meine Glieder
zerstreuten bald Granaten

Rasch verlor ich die Verwandten
verschwanden in der Tiefe
manche blieben aber sandten
tränenbenetzte Briefe

Reben wurzeln jetzt in mir
das Kind baut aus mir Festen
Grillen bewohnen mein Revier
den Keim schütze ich am besten

Ob das einigen nicht gefällt?
Bin doch der Lüfte Schwimmer
ich reise durch die weite Welt
und bleibe Treibsand – immer

(1981)

Edler Beruf

Als Schüler kam mir die Idee
ein Clown wollte ich werden –
sein Kleid gleicht einer Orchidee
lebt lustig hier auf Erden

Doch Mutti sagte: „Wird nichts draus!“
und sprach: „Du dummes Kind!
Das Lachen bringt kein Geld ins Haus'
wenn du das willst, bist blind“

„Ein Bauer soll den Pflug wählen“
das wünschte jetzt mein Vater
„Dir wird dann kein Stück Brot fehlen –
du brauchst kein Flohtheater!“

Das Schicksal bracht' es anderswie –
stand bald dann am Katheder
ich wurde Lehrer, kein Genie
und greif' manchmal zur Feder

(1982)

Ördögűzés

König Róbert fametszete

Jerg Ratgeb emlékére (1480 körül-1526)

A gonosz
nem csak
bitófán lóg
Közöttünk házal
nap mint nap
Követei
hegyes szarvú szörnyecskék
minden portán bezörgetnek
Néha békésen
püspökök áldást osztó keze
mögé rejtőznek
máskor megsebzett vadkan dühébe
Az Ember
ingatag
Ha egy lélek megtörik
tort ülnek
a pokol démonai
Kétkedőket
kereszttek árnyékában is
az ördög kísért

Sombereki romok

Fenn a dombtetőn
bodzabokor árnyékában
két aggastyán őrt áll
nap-nap után
Karimás kalapjukat
forgósziel fújta el
homlokukon habarcsredők sora
mélyebbre viharok vájták
Tekintetük a távoli
szétfolyó Tejút ködébe réved
arcukon zilált szakáll
pókhálók selyme
harmatgyöngyök nőnek benne
bőrükön égésnyom
anyajegy-koromfoltok
a hízó Hold fényében is látni
Terméskő-gerincüket
megtörte
tovatúnt idők terhe
évszázadok
uzsoráskodtak
tégla-testükkel

Tücskök és kabócák
ciripelnek olykor lábaiknál
hajnalhasadáskor
lassanként megoldják
a két öreg nyelvét...

(1982)

Ódacserепek

42 Celsius fok

Pillantásod olvadó viasza
pórusaimba csorog,
tapintásod gyapotja
omló kelmeként megtöröl,
szőke hajzuhatag áraszt el
csend-selyemmel.
Úttalan utakon
verejtékgyöngyök
gurulnak a fellélegző parázsba –
láz égeti a nyári délutánt.

Esténként

Fűtenger felett
cikázó fecske,
lakában elbúvó tücsök,
a gyermekláncfű
továbbúszó
majd ereszkedő
ejtőernyője –
kereső csóкод.

Tizenhét

Búzavirággal
koszorúzott
kőszén-sötét
pupilláidban
a szűzi titkok
szentjánosbogarai
rajzanak.

(1986-87)

Őszi elégia

A költemények fák
minden szó – egy levél
Némelyek még virulnak
mások rőten rozsdulnak
végül aztán
mindegyiket e

l
f
ú
j
j
a
a szél.

(A szerző fordításai)